

мотиве, али уз истовремено негирање монополских односа. Сви досадашњи привредни системи су такво јединство обезбеђивали дугорочном универзализацијом интереса титулара и корисника друштвених монопола, а самоуправна привреда је први пут у ситуацији да монополе дијалектички превазиђе (најпре својинске, а касније, можда, чак и неке природне). Она стога тежи таквом усклађивању економских активности у којима се не изражавају антагонистичке друштвене супротности. Самоуправни споразуми, извесно, нису пут којим се може постићи неко идеално решење, јер таквих и нема, али без сумње представљају логичку и историјску развојну фазу у процесу даље афирмације самоуправних производних односа.

С. Табороши

ПОВРАТАК КЛАСИЧНОЈ ЕКОНОМИЈИ

Превирање у савременој грађанској теорији могли бисмо означити као сукоб „нео-праваца“ економских школа. После снажног утицаја Кејнса (Кеупес-а) у тридесетим годинама, нео-којнзијанска школа није обезбедила себи примат у теоријској економији али је, у познатој детаби о „повратној техници“, приказала противречност и неодрживост нео-класичне школе. Означена као владајућа од времена „маргиналистичке револуције“, нео-класична школа је била принуђена да изврши помицање у свом теоријском ставу; родила се нео-нео-класична теорија. Готово истовремено на теоријској сцени се појављује и нео-рикардијанска школа. Заплет је потпун и указује на оно што су марксисти увек тврдили: ограниченост грађанске теорије да објасни природу и функционисање капиталистичког система.

Појава нео-рикардијанске школе — која је везана за објављивање књиге Пјера Срафе (Piero Sraffa) »Production of Commodities by Means of Commodities« 1960. године — претенциозно је означена као догађај који ће изменити историју економске мисли. У чему лежи извор овом самопоуздању и шта је разлог који је навео грађанску теорију на пут повратка класичној економији?

Противно уобичајеном уверењу, нео-класична школа није представљала само реакцију на Марксов теоријски систем, посебну његову теорију радне вредности и експлоатације, него се уједно потпуно одвојила и од основних начела класичне економије. Њена неспособност да понуди економску теорију која би одговарала економским проблемима XX века побудила је Срафу да свој узор тражи у Рикарду (Ricardu). Дајући значајан теоријски допринос Рикардовом систему Срафа је елегантно приказао логику функционисања капиталистичког система. Његово виђење је међутим, ограничено грађанским оквирима, тако да је нормално изостало теоријско објашњење природе капитализма а тиме и његова критика. То је био повратак Рикарду али не и Марксу.

За марксистичку економску мисао Срафин систем није без интереса. Њиме грађанска теорија на посредан начин рехабилитује све оне теоријске и методолошке поставке које је Маркс преузео од Рикарда и даље их развијао а које су биле низ година под оштром критиком нео-класичне школе. С друге стране, марксисти на Западу су склони да тврде да је Срафа омогућио изналажење решења за извесна отворена питања Марксовог система, као што су преображајни проблем и непромењива мера вредности.

У наредним поглављима размотрићемо критику нео-класичне теорије, основне контуре Срафиног система и његов однос према Марксу.

II

Срафин текст носи поднаслов „Увод у критику економске теорије”, где се под економском теоријом подразумева њен нео-класични изданак. Сама критика је присутна у једном прећутном виду као понуда основних премиса за изградњу система потпуно различитог од нео-класичног. Да би уочили разлику у тим полазним позицијама скицираћемо модел, једног од оснивача нео-класичне школе, Леона Валраса (Léon-a Walras-a).

Његов модел, посматран са стране потрошње или потражње, претпоставља друштво у којем сваки појединац поседује природне ресурсе или способности. Њихове предности као потрошача представљене су одговарајућом функцијом корисности чији је први извод позитиван а други негативан, што подразумева закон опадајуће корисности. Потрошачи купују финална добра максимизирајући корисност под принудом њихових доходака; с друге стране, продају услуге фактора с којима располажу уравнотежавајући некорисност која одатле потиче са очекиваним приносима. На страни производње јављају се произвођачи од којих сваки производи одговарајући производ или врши услугу. Техничке могућности произвођача изражава производна функција са првим позитивним а другим негативним изводом, што имплицира закон опадајућих приноса. Произвођачи купују услуге производних фактора уравнотежавајући њихову продуктивност с трошковима и продају крајње производе одређујући њихове количине према ценама на принципу максимизирања профита. Конкуренција изједначава понуду и тражњу на свим тржиштима. Маргинална корисност и маргинални трошкови одређују равнотежу на тржишту финалних производа, док маргинална некорисност и маргинална продуктивност то чине на тржишту фактора производње (8, с. 198). „Мада је тачно, каже Валрас, да се услуге фактора производње купују и продају на њиховим посебним тржиштима, ипак су цене ових услуга одређене тржиштем финалних производа” (10, с. 422). У тачци равнотеже тржишно формиране цене производних фактора одговарају њиховој маргиналној продуктивности. Рад и капитал су заменљиви фактори производње, који се могу хомогенизовати независно од расподеле друштвеног производа. Расподела зависи од тржишта.

Ако би посматрали нео-класични систем са становишта Рикардове теорије, могли би уочити следеће основне разлике. За Валраса је примарно

тржиште и у том смислу он наглашава међузависност сепаратних тржишта; за Рикарда то је производња с нагласком на технолошку међузависност производних грана. Плаћање услуга производних фактора (најамнина и профит) одређено је стањем понуде и тражње, по Валрасу, те профит настаје као резултат тржишних односа. Капитал се посматра као физичка величина која се може мерити и хомогенизовати без познавања стопе профита. За Рикарда капитал је опредмећени рад а профит се формира само у области производње. Расподела нето производа (без ренте) на профит и најамнине је дата ван економије. Укупна маса профита се, пак, расподељује путем цена, које морају да обезбеде једнаку стопу профита и репродукцију у производним гранама. Крајња тражња не игра никакву улогу у формирању цена. Једном речју, класична школа наглашава услове производње и у том оквиру трошење рада, док нео-класична теорија то чини с условима потражње који представљају корисност потрошача. У првих, теорија расподеле и цена је дата на основу техничких услова производње; у других теорија расподеле се уводи у сферу тржишних односа.

У позадини Рикардове теорије налази се дато техничко стање производње и одребене друштвене околности које имплицирају сукоб око расподеле националног дохотка између капиталиста и радника. Због методолошког индивидуализма који друштвене појаве своди на ниво појединачних понашања, у Валрасовом систему фигурира тежња потрошача за максимизацијом корисности и индивидуалних произвођача за максимизацијом профита.

Нео-класична школа је била једина у историји економске мисли која је покушала да третира капиталистичку расподелу на чисто економски начин — и у томе није успела. Основни проблем политичке економије капитализма је и даље остао исти: како економски изразити расподелу када је подела нето производа на масу профита и масу најамнина одређена изван економије. Створити систем у којем ће бити решен овај проблем био је и Срафин основни циљ.

Иначе, друштвена одређеност расподеле код Маркса је јасно изражена. У његовом систему дата је количина робе неопходна за репродукцију радне снаге која и сама у капитализму има карактер робе, и дата је стопа експлоатације чија висина зависи од односа класних снага. На тим основним друштвеним поставкама Маркс је економски изразио расподелу путем цена производње.

III

Срафа наставља традицију класичне школе после прекида дужег од једног века. Други куриозитет јесте да је његова књига писана пуних 40 година и то у беспримерно концизном стилу.

„Рикардо у новом руху“, како је Срафу назвао М. Блауг, већ у самом уводу чини важну напомену да његов економски систем не претпоставља промене у размерама производње нити у пропорцијама произ-

водних средстава која се користе у производним гранама. То значи да се у његовом систему не појављују ни маргинални производ нити маргинални трошкови, одн. да је искључено поље примене нео-класичне маргиналне теорије продуктивности и трошкова. Та поставка у потпуности одговара класичном моделу у којем су приноси у свим гранама стални а пропорције производних средстава употребљених по гранама технолошки фиксирани. Производња се обнавља из дана у дан, из године у годину потпуно у истим пропорцијама, што омогућава истраживање трајнијих својстава економског система.

Почетни модел је крајње једноставан. То је производња без вишка, тако да укупни производ опада на добра неопходна за живот радника и за обнављање средстава за производњу. У таквој економији скуп прометних вредности обезбеђује стално обнављање производње и оригиналну расподелу средстава за производњу између грана. Аналогија с Марксовом простом робном производњом је очигледна. Рад је једини фактор који присваја доходак и којем припада укупна производња, тако да релативни односи цена зависе од одговарајућих утрошака рада. Технолошки услови производње директно одређују релативне цене.

Када се у анализу капиталистичког система уведе класа капиталиста која учествује у расподели националног дохотка упореде с класом најамних радника, класични економисти и Маркс су били принуђени да развијају почетни модел система. На исти начин поступио је и Срафа. Његов развијени модел односи се на производњу која у себи садржи и вишик. Питање расподеле је поново покренуто.

Централна тачка око које се креће Срафин напор јесте како наћи систем релативних цена преко којег би се вршила расподела укупне масе профита између капиталиста уз поштовање одређених услова. Одређивање релативних цена мора задовољити два захтева: обезбеђивање нормалног обнављања производње и формирање јединствене опште стопе профита.

Наиме, када се појављује и профит на сцени анализе, класична и Марксова поставка о нормалној или просечној стопи профита једнакој за целу економију (а то значи и јединственој стопи најамнина) добија своју актуелност, те систем цена мора бити тако подешен да би могао обезбедити њено остварење. Да би стопа профита била јединствена у свим гранама и вишак био расподељен пропорционално предујмљеним средствима за производњу неопходно је (вредносно) хомогенизовати физички разноврсна средства за производњу. То је могуће постићи само ако су познате цене. На другој страни, цене се не могу одредити без претходног познавања опште стопе профита. Срафа излази из овог проблема, који је представљао зачарани круг за нео-класичну теорију с обзиром на њено схватање капитала и маргиналне продуктивности, једноставним решењем да ће се цене и стопа профита једновремено и упоредо одредити.

У Срафином систему постоји скуп од k различитих добара и k грана, пошто је свако добро произведено у сепаратној грани. За сваку грану је дата по једна производна једначина у ценовном облику, те је систем тереминисан ако постоји исти број независних јединица колико и непо-

знатих. У систему постоји k независних једначина цена, а непознате су величине: k цена и стопа профита ⁽¹⁾. Да би систем био одређен неопходно је елиминисати једну непознату. То је учињено у области једначина цена где је Срафа, на класичној традицији, узео једно добро као стандард вредности, те је његова релативна цена нумерички једнака јединици.

Срафа је сматрао да је систем цена исти у моделу без вишка и у моделу с вишком. Аналитички концепт цена је исти, економски, међутим, није. У моделу без вишка релативне цене су техничке категорије, које су одређене техничким условима производње. Употребне вредности одређују прометне вредности. Прометне вредности су само средство да се расподеле употребне вредности у зависности од техничких услова производње. Тек у моделу с вишком релативне цене као променте вредности постају чисте, економске категорије. Цене не служе само за расподелу употребних вредности на поједине гране него и за расподелу профита између капиталиста. А то је основна улога прометних вредности у капитализму.

Следећа етапа у развоју модела водила је анализи природе најамнина, у чему се Срафа битно разликује од класичне школе или Маркса. Он дели најамнине на два дела: на egzистенцијални минимум (који је утврђен) и на удео најамнина у вишку производа (који је променљив). Добра која образују фонд egzистенцијалних најамнина третирају се на исти начин као и средства за производњу, те се не исказују експлицитно у систему једначина. Међутим, променљив део најамнина захтева да се количина рада примењена у свакој грани експлицитно изрази у систему једначина цена ⁽²⁾. Стога као последица настаје такво стање у моделу да се јавља једна непозната више него што има независних једначина. Систем се креће с једним степеном слободе. Потрено је на egzогени начин дати или стопу најамнина или стопу профита да би се цене могле симултано одредити. У почетку анализе Срафа је унео претпоставку о датој стопи најамнина, да би касније тако третирао стопу профита остављајући отворено питање начина њене детерминисаности.

(1) Нека су добра 'a', 'b', ... 'k' произведена у сепаратним индустријама. А је количина годишње произведеног добра 'a', В добра 'b', итд. A_a, B_a, \dots, K_a су количине добара 'a', 'b', ... 'k' годишње утрошене у индустрији која производи А, док су A_b, B_b, \dots, K_b одговарајуће количине утрошене за производњу В, итд. То су познате величине. Непознате су величине цене p_a, p_b, \dots, p_k и стопа профита r . Производне једначине у ценовном изразу су:

$$\begin{aligned} (A_a p_a + B_a p_b + \dots + K_a p_k) \cdot (1 + r) &= A p_a \\ (A_b p_a + B_b p_b + \dots + K_b p_k) \cdot (1 + r) &= B p_b \\ (A_k p_a + B_k p_b + \dots + K_k p_k) \cdot (1 + r) &= K p_k \end{aligned}$$

(2) Сада систем производних једначина у ценовном изразу има облик:

$$\begin{aligned} (A_a p_a + B_a p_b + \dots + K_a p_k) \cdot (1 + r) + L_a w &= A p_a \\ (A_b p_a + B_b p_b + \dots + K_b p_k) \cdot (1 + r) + L_b w &= B p_b \\ (A_k p_a + B_k p_b + \dots + K_k p_k) \cdot (1 + r) + L_k w &= K p_k \end{aligned}$$

Где је w најамнина по запоселеном, а L_a, \dots, L_b, L_k годишње количине запоселеног рада у индустријама које производе А, В, ... К. Те количине су технолошки одређене и познате величине, док је непозната величина w .

У Рикардовом теоријском систему капиталисти унапред предујмљују један део својих средстава за најамнине, које се плаћају пре почетка процеса производње. Међутим, у Срафе то плаћање настаје *post factum*, пошто се вишак производа распада на најамнину и профит⁽³⁾. При дефинисању егзистенцијалног нивоа најамнина Марк узима у обзир друштвене и историјске услове живота радничке класе, док је он у Срафиној верзији технолошка величина. Као таква она је у данашње време незнатне висине, па се овај део најамнине занемарује у даљој анализи. Ако се сада под најамнинама подразумева само њихов променљиви део који се дели из вишка тј. нето производа, тада се логично намеће закључак да је најамнина само категорија расподеле и није део производње. Наиме, рад се не посматра као фактор производње.

Срафа нема теорију вредности. У области теорије расподеле за њега је подела нето производа на масу профита и масу најамнина дата ван економије и њега не занима питање детерминације у тој области. Њега занима проблем расподеле укупне масе профита међу капиталистима, и у том смислу он жели да докаже да се промене у расподели нето производа одражавају на цене (које су у ствари „нормалне цене“ или „цене производње“) и да у њиховом кретању нема места утицају понуде и тражње нити промена у размерама производње. Зато Срафа поставља класично питање шта ће се догодити с ценама и профитима када се при преласку с једноставног на развијен модел јавља класа капиталиста као учесник у расподели нето производа. Он исправља тај проблем посматрањем тока стопа најамнина од јединице до нуле.

Ако је стопа најамнина једнака јединици то значи да цео нето производ одлази на најамнине. Профита нема па су односи релативних цена различитих производа сразмерни количинама директног или индиректног рада опредмењеног у тим производима.

У другом екстремном случају, када је стопа најамнине једнака нули, укупан нето производ припада капиталистима. То не укида логику система ако имамо у виду да су добра за егзистенцијалне најамнине укључена у средства за производњу.

Типичан случај капиталистичког система јесте, међутим, онај када се стопа најамнина налази између јединице и нуле, одн. у расподели нето производа учествују и капиталисти и радници. У односу на првобитни крајњи случај, ово је она модификација закона радне вредности у цене производње о којој Маркс говори. Јер ако је стопа профита било која позитивна величина, немодифицирана теорија радне вредности не може више да објасни кретање релативних цена (изузев у специфичном случају када је органски састав капитала једнак у свим гранама). Њихово кретање одређено је неједнакошћу пропорција између рада и средстава за производњу примењених у различитим гранама, као и од тог односа у производњи самих средстава за производњу која су ангажована за добијање тих производа, итд. Гране у којима је тај однос нижи биће дефицитарне у односу на гране у којима је тај однос виши, које ће постати сүфицитарне. Последница је да се међу њима јављају разлике у стопама

(3) Вишак производа се тако имплицитно дефинише као разлика између бруто производа и апсолутних потреба производне потрошње.

профита. Управо зато промене у ценама и имају задатак да изједначе стопу профита између суфицитарних и дефицитарних грана.

Претпоставимо да постоји једна привредна грана која би чинила граничну линију између суфицитарних и дефицитарних грана. Она би имала такав однос између рада и средстава, и исти тај однос у ранијој производњи средстава које она тренутно користи, који би управо омогућавао плаћање профита у његовом просечном износу. Услови производње одређује да вредност њеног производа остаје непроменљива при промени стопе најамнина, нити се вредност њеног производа у односу на применена средства за производњу мења. Ова грана поседује „критичне пропорције уравнотежења“, које Срафа изражава преко „стопе равнотеже“. Стопа равнотеже се, пак, дефинише као однос између вредности нето производа граничне гране и вредности њених средстава за производњу (4).

Међутим, у стварној економији ни једна грана не располаже захтеваним својствима граничне гране. То је Срафу побудило на стварање тзв. стандардног система, избором појединих грана или делова грана из стварног економског система, који би поседовао тражену особину непроменљивости „стопе равнотеже“. Тиме је он већ дубоко зашао у напоре за стварање апсолутне мере вредности, чиме је потпуно заокружио теоријски систем класичне школе политичке економије.

У стандардном систему однос између вредности нето производа и средстава за производњу остаје непромењен без обзира на кретање стопе најамнина. Услов је да се добра, која чине стандардни систем, производе у међусобно истим пропорцијама у којима и улазе у производњу. Другим речима, стандардни систем се добија ако се свака производна једначина стварног система помножи јединственим, позитивним мултипликаторима, тако да добра изведеног стандардног система улазе у производњу и производе се у истим пропорцијама.

Стандардни систем чине стандардна добра која представљају непроменљиву меру вредности. Без такве мере вредности немогуће је рећи да ли цене флукутирају због особености производа чија се цена мери или због особености добра којим се мери вредност других производа. Из тог разлога ваља свако добро упоредити с непроменљивом мером, која би била недоступна свим оним утицајима којима су подложне остале робе, тј. њихове цене. Другим речима, стандард вредности је једна роба (или њихов скуп) чија је цена независна од промена у расподели и чији услови производње одређују општу просечну стопу профита.

Најзначајнији Срафин допринос Рикардовој теорији се налази у области мерења вредности. Конструкцијом стандардног система он је теоријски решио проблем непроменљиве мере вредности с којим се Рикардо безуспешно бавио све до своје смрти (5).

(4) При стопи најамнина једнакој нули „стопа равнотеже“ је иста за све гране и одговара максималној стопи профита R.

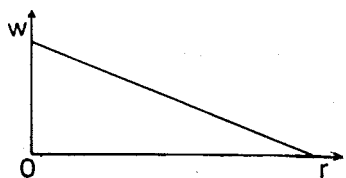
(5) У „Принципима“ Рикардо заступа тезу да се само оно добро које је произведено у периоду производње просечном за економију као целину може схватити као независна мера вредности — стандард независан од промена у расподели производа на профит и најамнине. Он арбитрарно одлучује да је злато она роба чије су особине најближе захтеваном

За стандардни систем и детерминисање цена значајна је подела производа на „базична“ и „не-базична“ добра. Не-базична добра не играју активну улогу у одређивању цена и стопе профита. Њихове цене само одражавају стопу профита и цене средстава за производњу путем којих су произведена. Насупрот њима, базична добра имају активан утицај на образовање цена пошто она улазе директно или индиректно у производњу свих осталих добара. Промене њихових цена директно изазивају промене у релативним односима цена целог система. Стандардни систем се, нормално, састоји само од базичких добара.

Срафин систем има својство саморепродуковања у оквиру једног стационарног стања. Зато би било нормално очекивати да су сви фактори репродукцибилни у том систему. Међутим, то није случај са радом и земљом. Ако Срафа не би правио разлику између базичних и не-базичних добара, сврставајући рад и земљу у ова потоња, његов систем цена би био нарушен. При датом стању расподеле, релативне цене су тако одређене производном структуром базичних добара, која се производе искључиво средствима за производњу. С друге стране, проблем релативних цена је тесно повезан с апсолутном вредношћу и изналажењем њеног непроменљивог стандарда мере. Све док се тај стандард мере тражио уз помоћ примарног фактора производње постајала је могућност да се психолошки елементи уносе у појам вредности преко категорије потражње (7, с. 189). Срафа је то елегантно избегао. То је још једна од прећутних основних критика нео-класичне теорије вредности.

Остало нам је сада да размотримо још један кључни однос у Срафином систему, а то је кретање стопе профита под утицајем промена у стопи најамнина. Ако је w удео нето производа који отпада на најамнине, а R максимална стопа профита, тада ће стварна стопа профита бити одређена једначином: $r = R(1 - w)$. То је позната основна граница најамнине и профита, која је у Срафиној верзији представљена правом линијом (6). Другим речима, стопа профита је у инверзном праволинијском

стандарду и да је просечан период производње злата 12 месеци. Међутим, у последњем спом раду »*Essay on the Influence of a Low Price of Corn on the Profits of Stock*«
Рикардо сматра да профит маргиналног земљишта у пољопривреди регулише профит свих осталих грана. У његовом „моделу жита“ у пољопривредној производњи жито се јавља и као производ и као средство за производњу из њега се састоје и реалне најамнине. Однос између производа и средстава за производњу је независан од цена и расподеле нето производа, те је постојање опште профитне стопе у привредн замисливо само на нивоу услова производње жита. Жито је тада непроменљиви стандард вредности. Противречност у Рикардовом схватању је очигледна: стандард вредности би морао истовремено бити и жито и злато.

(6) Праволинијски однос између w и r означава да је у стандардном систему однос u/k (између вредности нето производа и средстава за производњу) увек исти независно од промена у расподели, тј. у величинама w и r . То је неопходна особина стоп равнотеже од које зависи кретање цена и формирање опште просечне профитне стопе.

односу према стопи најамнина. Овај суштински однос није само ограничен на имагинарни систем стандардне економије него се може протегнути и на стварну економију. Стварни економски систем састоји се из истих произведених једначина као и стандардни систем, само с различитим пропорцијама. То значи, ако је дата најамнина изражена у стандардним добрима, иста стопа профита појављиваће се и у стандардном и у стварном систему. Једина разлика јесте да је у првом то прост однос између количина производа а у потоњем однос између агрегираних вредности. Тиме је још једном показано својство стандардног система да мери величину вредности добара из стварне економије.

Срафин теоријски систем није исцрпен досадашњим разматрањима. Основна идеја овога текста била је да укаже на класичну подлогу и допринос Срафе Рикардовом теоријском систему. А то су, да резимирамо, 1. Дефинисање стандарда вредности независног од потражње и промена у расподели, 2. Одсуство супституције фактора и промена у размерама производње, 3. Подела добара на базична и не-базична, од којих само прва утичу на релативне цене, 4. Нагласак на стандарном добру као мери вредности, 5. Доказивање да релативне цене зависе једино од техничких услова производње стандардног добра (9, с. 143).

IV

Марксиста на Западу дочекали су појаву Срафине књиге са симпатијама. С једне стране, то је била изврсна критика нео-класичне теорије под чијим су се притиском годинама налазили, а с друге стране, реафирмација основних поставки класичне школе од којих је неке и сам Маркс преузео и даље развијао.

Са становишта односа према Срафином систему можемо уочити два става. Један је, да је са Срафом завршена буржоаска теорија цена чији је основни задатак да реши проблем расподеле дате масе профита аликвотно према уложеном капиталу. Питање порекла профита и величине масе профита остаје изван теоријског интересовања. А то је поље примене Марксове теорије радне вредности и експлоатације. Срафа је изврсно приказао функционисање капиталистичког система али није теоријски објаснио његову природу.

Други круг маркиста покушава да нађе везу Срафе с Марксом. Тако је, на пример, Р. Мек (R. Meek) изнео тврђу да Срафин систем рехабилитује класичну теорију радне вредности на начин веома близак Марксовом (3, с. 175). Наиме, у оној грани где је органиски састав капитала једнак друштвено просечном однос вишка вредности према средствима за производњу одговара његовом друштвено просечном износу. Зато се може закључити да се просечна стопа профита може исказати односом вишка вредности према средствима за производњу у грани која изражава дру-

штвено просечне услове производње. Одатле следи да је Срафина верзија стопе профита веома блиска Марксовој (7).

Код срафе је генератор промена стопе профита однос вредности нето производа стандардне индустрије и њених средстава за производњу, који је *de facto* једнак односу опредмењеног рада у нето производу стандардне индустрије према опредмењеном раду у њеним средствима за производњу. Према речима Мека, Срафа је постулирао исти однос између стопе профита и услова производње у стандардној индустрији као што је то Маркс учинио са стопом профита и условима производње у индустрији која поседује друштвено просечни органски састав капитала. Под претпоставком да су дате стопе најамнина, и један и други су покушали да покажу да је просечна стопа профита одређена односом директног према индиректном раду примењеном у индустрији, чији су услови производње друштвено просечни (3. с. 177).

Мекова анализа чини, по нашем мишљењу, супротан ефекат од оног које је очекиван. Уместо да приближи Срафу Марксу, Мек је учинио обрнуто. Третирање најамнина и стопе профита у Маркса учињено је на Срафин начин. У модификованој стопи профита из имениоца је извучен варијабилни капитал, те је она сада дефинисана као однос вишка вредности према средствима за производњу, тј. само константном капиталу. То је резултат схватања најамнина — не више као унапред предујмљеног капитала за куповину радне снаге радника физички специфицираног у најамничким добрима, као удела у нето производу плаћеном *post factum*. Зато се Марксов систем цена мења (8), а најамнине постају чиста категорија расподеле која се може заменити било чим, на пример порезом. То је сада једно плаћање по завршетку процеса производње које капиталиста може да врши било радницима било држави или неком трећем. Најамнина губи смисао који јој је дао Маркс.

Сличан однос према Марксу има и А. Медео (6). Он је пред себе поставио задатак да реши преображајни проблем без коришћења рестриктивних претпоставки, чија је употреба до сада била уобичајена. У том циљу он је потпуно усвојио Срафину идеју стандардног система и нешто модификовану поделу добара на базичка и небазична добра. Истовремено је користио исти аналитички поступак за транспоновање вредности у цене, који је Срафа употребио за претварање стварног економског система у његов стандардни облик.

Однос између Срафиног и Марксовог теоријског система је вредан пажње и даљег истраживања. Оно што се овог тренутка може закључити јесте да Срафа није ништа ближе Марксу него што је то Рикардо.

Мирољуб Лабус

(7) У терминима вредности Мек изражава Марксову просечну стопу профита:

Опредмењени рад у нето производу гране В $\frac{R}{1 + \pi}$. (1 — Удео најамнина у нето производу гране В $\frac{R}{1 + \pi}$)
 Опредмењени рад у њеним средствима за производњу $\frac{R}{1 + \pi}$ изводу гране В $\frac{R}{1 + \pi}$
 где грана В репрезентује друштвено просечне услове производње. Сличност са Срафином стопом профита $r = R(1 - w)$ је очигледна.

(8) Марксова цена производње $(1 + \pi) \cdot \sum_j (k_{ij} + l_i v_j) \cdot p_j = \lambda_i p_i$ претвара се у Срафину цену $(1 + \pi) \cdot (\sum_j k_{ij} p_j) + w l_i = \lambda_i p_i$ Детаљније о томе в. б. с. 330—342.